

Kőszegi Lapok

2000.

HELYTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

5. szám

DEÁK FERENC EMLÉKE KŐSZEGEN

Egy alapítvány története (1876-1934)

1876. január 31-én Kőszeg szabad királyi címmel felruházott törvényhatósági jogú város törvényhatósági bizottsága rendkívüli ülést tartott, amelyen felolvastak egy az országgyűlés főrendiházának elnöke és a képviselőház elnöke, Mailáth György és Ghyczy Kálmán által jegyzett táviratot. Ebben a nevezett országos személyiségek Deák Ferenc három nappal korábban bekövetkezett haláláról és február 3-ra tervezett temetéséről értesítették a helybelieket. Bierbauer Mihály polgármester után először Chernel Kálmán tanácsos emelkedett szólásra, aki „*hazafiúi szellemtől átlengett szavakban*” idézte az ország legnagyobb államférfiának érdemeit. Beszéde végén javasolta, hogy a város a nagy halott temetésén küldöttséggel vegyen részt, a városházára és a templom tornyára fekete zászlókat tűzzenek ki, a helyben rendezendő gyászistentiszteleten pedig a törvényhatósági bizottság testületileg vegyen részt.

A testület természetesen elfogadta a javaslatokat, kiegészítve azzal, hogy a helyben működő hatóságokat, egyesületeket és testületeket is meghívták a gyászistentiszteletre.¹

Mindez csupán egy szokványos történetnek tűnhet, amelynek során a haza nagy halottja emlékének méltó tiszteletet adtak egy nagy történelmi hagyományokkal rendelkező városban. Azonban az eseménynek vannak olyan, nem jegyzőkönyvezett részletei, amelyek elég sötét árnyékot vetnek a városra és főként annak vezetésére.

A Szombathelyen megjelenő Vas megyei Lapok – minden bizonnyal kőszegi hírforrásra támaszkodva – érdekes részleteket írt meg a jelzett ülésről.

Elsőként, az újság által már korábban is támadott polgármester, Bierbauer Mihály emelkedett szólásra, aki ilyen szavakkal vezette be német nyelven az ülést: „*már úgyszólván tudják, hogy egy táviratot kaptunk, majd a főjegyző úr felolvassa.*” A felolvasás, majd a halott érdemeinek felsorolása után vita bontakozott arról, hogy küldjenek-e hivatalos városi küldöttséget a temetésre. E. M. (Ege Miklós) képviselő – aki korábban polgármesterként jelentős megtakarításával nehéz gazdasági helyzetben talpra állította a várost – most sem hazudtolta meg magát, az üres pénztárra hivatkozva, a képviselőt ellen szólalt fel. Állítólag azt is hozzátette, hogy „*Deák maga sem kívánta volna, hogy elmenjünk a temetésére*”². Egy

meg nem nevezett képviselő pedig úgy nyilatkozott, hogy „*Ah weh! wir müssen ja alle sterben!!!!*” azaz „Hiszen mindnyájunknak meg kell halni!” Több hazafias felszólalás után azonban a többség mégis hajlandónak mutatkozott küldöttség összeállítására. Ekkor viszont az

Deák Ferenc az 1860-as években³

útiköltség nagysága okozott vitát. Volt olyan javaslat – ez aztán neveltségbe és szörnyülködésbe is fulladt – amely szerint tíz forintot szántak volna összesen erre a célra. Ekkor többen elvesztették türelmüket és Sz. I. (Szabó István) több társa nevében kijelentette, hogy mivel az alkudozás méltatlan az országos gyász méltóságához ők saját költségén fognak elutazni. Így viszont „*nem mint a város képviselői, hanem mint kik személyes kegyeletüket óhajtják a nagy halott iránt leróni*”. Így vett részt önkéntesen és önköltségen Szabó István, Szovják Hugó, Markovits József ügyvédek, Lenner Ferenc kávéház tulajdonos valamint egy meg nem nevezett polgár Deák Ferenc temetésén.

minősítette a róla frottakat. A lap által felajánlott helyreigazítással azonban nem élt. Ege Miklós ügyvéd úr... = Vas megyei Lapok (továbbiakban: VL) 1876. febr. 17. 2. p.

³ Magyarország története képekben. Szerk. Kosáry Domokos. Bp. 1977. 430. p.

¹ Vas Megyei Levéltár Kőszegi Fiókleveletára (továbbiakban: VaML KFL) Kőszeg Város Képviselő-testületének iratai. Jegyzőkönyv (továbbiakban: Képv. jkv.) 1876. jan. 31.

² Ege Miklós levelet írt a Vas megyei Lapoknak, amelyben rágalomnak

Megemlítette a lap ugyanakkor a megemlékezés „lélekemelőbb képét” is. „A középületekről s több magán épületről gyászlobogók lengtek alá. Különösen feltűnt az izraelita imaházra kitűzött nagy lobogó, mely majdnem a földet érte nagy uszályával. Az egyházakban gyászisteni tiszteletek, gyászbeszéddek tartattak. Az izraelita hitközség derék rabbija magyaryelven mondott beszédet, amelynek végeztével a 'Szózat'-ot énekelték.”⁴

A megye gyászáról is rendszeresen beszámolt a Vas megyei Lapok. Szinte minden nagyobb településen tartottak gyászistentiszteletet a különböző felekezeti hívek, Szombathelyen pedig február 6-ig szüneteltették a zenés összejöveteleket. Mindezekon kívül a megyei törvényhatósági bizottság kilenc, Szombathely város képviselő-testülete öt főből álló hivatalos küldöttséggel képviseltette magát a temetésen.⁵

A szombathelyi magyar nyelvű lap munkatársát olyanira felzaklatták a történetek, hogy külön, a címlapon is foglalkozott a témával. A szerző az „Ugocsa nem koronáz” minta alá vette Kőszeg viselkedését, tehát elvi és politikai okokkal magyarázta a város távolmaradását, kijelentve ugyanakkor, hogy természetesen senkit nem akarnak egy kalap alá venni. Emellett nagyobb távlatba helyezve éles kirohanást intézett, a régóta rivális város ellen, amely valamikor jóval jelentősebb volt, ahogy ezt szabad királyi városi címe is mutatja. „A kisebb királyi városok szabadalmaikkal mint valamely chinai fallal szokták magukat körül sáncozolni, mely sáncz aztán utját állja minden üdébb áramlatnak, mely a kisebb kir. városok pettyedt levegőjét megfrisítené.” Persze ez már csak a „döglött oroszán rugdosása” volt, mivel ekkorra a város már jelentős gazdasági hátrányban volt a megyeszékhellyel szemben és már megszületett a felsőbb elhatározás az ilyen típusú városok önállóságának megszüntetésére és megyei fennhatóság alá helyezéséről. Ezt maga sem titkolta mondván: „Azért üdvözljük ama törvényjavaslatot, mely kisebb kir. városoknak a megyékbe való bekebelezését czélozza.”⁶

A város sorsa törvény szentesítésével beteljesedett, de a Deák haláláról való megemlékezés ügyében meg kell védenünk a várost, ha nem is annak hivatalos vezetését.

Bár sem a város vezetősége, sem a lakosság többsége nem volt soha radikálisnak, de még csak liberálisnak sem mondható, mint láthattuk ebben az esetben inkább pénzügyi, ugyanakkor kicsinyes okokra vezethető vissza a képviselők kiküldésének megghiúsulása. Többen még saját költségen is hajlandóak voltak elutazni.

Zárójelben azért annyit mindenképpen meg kell jegyezünk, hogy akkoriban is voltak olyanok, akik többször is megfordultak a „damaszkuszi úton”. Közülük ki kell emelni a hazafiakként megnevezettek vezérszónokát Szabó Istvánt, aki 1865-ben, még provizórikus császári szolgabíróként, az országgyűlési választásokon Deák Ferenc valódi híveivel szemben, a császárpárti konzervatívok érdekében – hivatali hatalmával is visszaélve – agitációt folytatott.⁷

⁴ A Deák-gyász Kőszegen... = VL 1876. febr. 10. 2. p.

⁵ A gyász a megyében... = VL 1876. febr. 3. 2. p.

⁶ Ugocsa non coronat – Kőszeg nem küld képviselőket = VL 1876. febr. 10. 1. p.

⁷ Bővebben: *Söptei Imre*: Kőszeg szabad királyi város törvényhatóságának utolsó évei (1865-1876). In: *Kőszeg 2000. Egy szabad királyi város jubileumára*. Szerk. Bariska István, Söptei Imre. 237-286. p.

Érdekes módon a városban erősen tartotta magát az az eszme, hogy a „haza” bölcse Kőszegen járt volna iskolába. Bizonyos Koller nevű tanító állította, hogy keze alatt nevelkedett. Ezt azonban már a korabeliek közül is többen kétségbe vonták, mondván, hogy akikről szó lehetett, egy tárnoki birtokos gyermekei voltak.⁸

A Deák Ferenc alapítvány létrehozása

A város több polgára – némiképpen talán reagálva is a vezetőség részvételenességére és a Vas megyei Lapok éles kritikájára – egy jóval időállóbb és hasznosabb emléket állított Deák Ferencnek. Olyan alapítvány számára kezdtek gyűjteni, amelynek fő célja a helybeli gyermekek magyarosítása, a város magyarabbá tétele volt.

Erről a következő törvényhatósági bizottsági ülés jegyzőkönyvéből értesülhetünk. Ekkor mondtak köszönetet – még ha nem is név szerint – a temetésen részt vevőknek (tulajdonképpen innen sejthető csak, hogy nem volt olyan egyszerű és felhőtlen az előző gyűlés).

Dr. Waisbecker Antal⁹

Az alapítók szószólója ezen a gyűlésen Waisbecker Antal orvos volt, aki írásos előterjesztésében indítványozta, hogy „a város közönsége nagy hazánkfia Deák Ferenc nevének mindenkorra, hazafias és a közművelést célzó lelkiirányának városunkban történendő megörökítésére, nem különbön az iránta viseltetett kegyeletünk kifejezéséül 'Deák Ferenc' nevezet alatt egy oly alapítványt létesítsen melynek kamataiból vallás felekezeti különbség nélkül oly a' kőszegi iskolákat látogató fiú segélyeztessék, ki német ajkú lévén a magyar nyelv elsajátításában kiváló előmenetelt tett.” Hozzátette ugyanakkor azt is, ha netán ilyen alapot más hozna létre, a város ahhoz járuljon hozzá.

A közgyűlés a maga részéről az elvet elfogadta, de önálló, nagyobb összegű alapítványt nem tett. Viszont 150 Ft-ot felajánlottak a célra és összeállítottak egy bizottságot, amelynek tagjai a további gyűjtés szervezésére és az alapítólevél összeállítására voltak jogosultak. Ennek tagjai közé került: dr. Waisbecker Antal, Szabó

⁸ Deák Ferenc tanulókorából = VL 1876. febr. 13. 1-2. p.

⁹ *Szövényi István*: Képek a dualizmuskori Kőszeg... Vasi Szemle. 1968. 569. p.

István, Major János plébános, Kulcsár Alajos, Szovják Hugó, Ege Miklós, Chernel Kálmán magánzó, Schönbauer János és Schey Károly.

Chernel Kálmán¹⁰

Az önálló kezdeményezést és egy kicsit a város vezetésével szembeni bizalmatlanságot mutatja ugyanakkor az a tény, hogy az előző napon Chernel Kálmán vezetésével egy „értekezlet” ült össze, ahol rögtön 900 Ft-ot ajánlottak fel a résztvevők az alapítvány céljára. A közgyűlésen Waisbecker Antal az „értekezlet” nevében hajlandónak mutatkozott a két alap egyesítésére. Ennek egyeztetésével is a fent nevezett bizottságot bízták meg.¹¹

Az alapítvány működéséig azonban még négy évet kellett várni. Akkor már új polgármestere volt a városnak Fügh Károly személyében, aki amúgy is sokat tett Kőszeg magyarosodásának érdekében, így nem csoda hogy kézbe vette az alapítvány ügyét és több mint négy év után végre megszületett az alapítólevél is.¹²

„Alapító Oklevél

Hazánk nagy fiának Deák Ferencnek elhunytakor az országot ért súlyos veszteségben aluljelzett Kőszeg városi lakosok sajnó hazafiúi fájdalommal osztóznán, hogy e szilárd jellemű hazafi, nagy bölcsességű államférfiú, kitűnő elméjű törvényhozónak halhatatlan érdemei iránt viselendő kegyeletünket valamely látható, a jövőre is kiható jellel megörökíthessük – „Deák Ferenc alapítvány” címén Kőszeg szab. kir. város német ajkú ifjú nemzedékének magyarosítására ösztöndíjt alapítottunk. – Ezen alapítvány czéljára Waisbecker Antal orvostudor áldozatkész buzgalomával részint készpénzben, részint értékpapírokban gyűjtött 1229 forint összeghez következő adományozók járultak: Chernel Kálmán 20 forint, Chernel Kálmán értékpapírban 100 forint, Schey Károly értékpapírban 200 forint, Stern Pál tudor sz. benedekrend házfőnöke 10 forint, Schönbauer János 50 forint, Waisbecker Antal orvostudor 50 forint, Festetich Elek gróf 50 forint, Waisbecker János 50 forint, Matics János 10 forint, Binder János 20 forint, Sauer Román 10 forint, Major János prépost, városi plébá-

¹⁰ Szövényi, 571. p

¹¹ VaML KFL Képv. Jkv. 85/1876.

¹² VaML KFL Képv. Jkv. 980/1880.

nos 10 forint, Zarka Sándor 50 forint, Korchmáros Menyhért 10 forint, Chernel Elek 100 forint évenként 6%-os kamatát, Chernel Lajos 20 forint, Chernel Viktor 20 forint, Bierbauer Mihály városi polgármester 50 forint, Ebeling György cs. kir. ezredes 10 forint, Sz. györgyi Horváth Zsigmond cs. kir. kamarás 50 forint, Kubovich Lajos 20 forint, Schey Sándor 20 forint, Schey Ferenc 20 forint, Herzl Vilmos 6 forint, Schäfer Frigyes 5 forint, A kőszegi gymnasium tanári kara 20 forint, Wagenhoffer Teréz 10 forint, Schneller Vilmos evang. lelkész 3 forint, Bischoff Benno 5 forint, Michaelis Izidor evang. lelkész 5 forint, Ecker Károly 20 forint, Waisbecker Anna 10 forint, Mahortsich József 5 forint, Wölfel Vilmos 5 forint, Libertiny Gusztáv tanfelügyelő 5 forint, Czeke József 10 forint, Schey Fülöp báró 200 forint, Brehm Rudolf cs. kir. tábornagy 20 forint, Kőszegi Takarékpénztár 50 forint, összesen 1229 forint. – Ezen összegben kívül az időközben kamatozással, nem különben Kőszeg szab. kir. város képviselőtestülete által följánlott 150 frtnyi adománnyal. 1570 forint 62 krajcz szaporodott alapítványkamatjainak mikénti felhasználása iránt megmásíthatatlanul következőleg rendelkezünk:

Fügh Károly polgármester¹³

1. A „Deák Ferenc alapítvány” tőkéjének évenkénti kamataiból minden vallás különbség nélkül Kőszeg szab. kir. városbeli illetőségű oly német ajkú fi és leány növendékek lesznek ösztöndíjban részesítendőek, kik a helybeli kath. gymnasiumot, a kath. elemi, protestans elemi, polgári és izraelita tanodákat látogatják és a magyar nyelvben kitűnő, vagy jeles előmenetelt tüntetnek föl.

2. Az alaptőkének évenkénti kamatai az említett tanodák elöljáróságának öt egyenlő részben szolgáltatnak ki, oly módon: hogy 1/5 ben a kath. gymnasium, 1/5 ben a kath. elemi, 1/5 ben a protestans elemi, 1/5 ben a polgári, 1/5 ben az izraelita tanodák növendékei részesíthessenek azon megjegyzéssel, hogy a kiosztandó ösztöndíjakkal vallás különbség nélkül csakis Kőszeg városi illetőségű, oly német ajkú fi és leány növendékek jutalmazandók, kik erkölcsi magaviselet mellett a magyar nyelvben kitűnő vagy jeles előmenetelt tanúsítanak.

3. A „Deák Ferenc alapítvány” összes tőkéje őrizet, felügyelés és kezelés végett Kőszeg szab. kir. város közönségének felelőség mellett átadatik, melynek feladata leendő, az alapítványi tőke állapotjáról és a kamatok mi-

¹³ Günser Zeitung 1882. szept. 17. 1. p.

kénti kezeléséről évenként tizedes számadó jelentést előterjeszteni.

Kelt Kőszegen 1880. martius hó 3án.

Fügh Károly s. k. polgármester, Chernel Kálmán s. k. bizottsági elnök, Dr. Waisbecker Antal s. k. bizottsági tag.”
Hivatalos másolat: 1910. június 17.¹⁴

Az alapítvány működése

Évtizedeken keresztül működött és jól működött az alapítvány. Ennek bizonyítéka az is, hogy amikor 1909-ben kiderült, hogy addig felsőbb engedély nélkül működtek és a minisztériumhoz fel kellett küldeni egy példányt az alapítólevélből, felhasználták az alkalmat, hogy javításokat eszközöljenek abban.

Az alapítvány vagyona az új alapító levél szerint 3141 korona 24 fillért tett ki, amelynek kamatait – a már nem működő izraelita iskola kivételével – a korábban meghatározott tanintézmények tanulói között osztottak szét.

Lényegibb változás volt a jutalomban részesítettek körét kijelölő szövegrész módosítása. Ezt az alapítólevél bevezetőjében röviden indokolták is: „Kőszeg szab. kir. r. t. város azon helybeli iskolás növendékei, kik gimnázium, vagy a polgári iskola első osztályába lépnek ma már jól beszélnek magyarul.” Ennek értelmében a 4. pontban már a nemzetiséget nem, csak a magyar nyelv tanulásában való kiváló előmenetelt és kifogástalan magaviseletet irtak elő.

Az 1909. október 7-én a város képviselő-testülete által elfogadott változtatásokkal készült alapszabályt, amelyben a város felelősséget vállalt az összeg értékállóságáért, következő év szeptemberében jóváhagyta Vas vármegye törvényhatósági bizottsága is. Törvényes életbelépése azonban csak következő év áprilisában történt meg, amikor a Vallás és Közoktatási Minisztérium is ráütötte pecsétjét.¹⁵

A 20. század elején történt változtatások azonban a tényleges működésben nem sokat módosítottak. Valójában még az alapítólevélben elvégzett változtatást sem hajtották végre. A kamatok átvételét igazoló bizonylatokból kitűnik, hogy bár izraelita iskola valóban nem működött, a hitközség előjárósága 1918-ig évenként megkapta a 30 K-t a szegény sorsú, de jól tanuló izraelita diákok támogatására. A város kamarai hivatala által kezelt és az Alapok és alapítványok főkönyvében nyilvántartott Deák Ferenc alapítvány tőkéjét köz- és magánkötvé-

¹⁴ VaML KFL Kőszeg Város Számvevőségének iratai. Alapítványok alapítólevelei. Deák Ferenc alapítvány.

¹⁵ Uo.

nyekben (helyi lakosoknak kamatra kölcsönzött összegek) valamint takarékpénztári könyvekben gyümölcsöztették.

Az 1908. június 23-án tartott pénztári ellenőrzéskor 3890 K 23 f vagyont számoltak össze. (A 19. század végén történt forint/korona pénznemváltás után 1:2 arányban kell számolni az értéket.) Ebből 3400 K-t helyeztek el közkötvényben, 257 K 35 f-t magánkötvényekben, 216 K 89 f-t takarékpénztári betétkönyvben helyezték el, 16 K pedig készpénzben volt a pénztárban. Egy évtizeddel később kisebb tőkegyarapodást is érzékelhetünk. A 3919 K 22 f-ből akkor már 3600 K-t tartottak közkötvényben.

A kamatokból 30-30 K-t fizettek ki a nevezett iskoláknak, amely összeg átvételét az igazgatók igazolták. Kivétel volt az 1918-as év, amikor – általunk ismeretlen okok miatt – a katolikus iskola vagy nem kapott, vagy nem vette át a neki járó részt.¹⁶

Értékvesztés és megszűnés

Az I. világháborút a 1920-as évek első felében követő gazdasági válság elérte, telenítette az évtizedekkel korábban összegyűjtött és addig gondosan őrzött alapítványi tőkét. A város, bár több alapítványt saját erőből megújított és továbbra is fenntartott, a Deák Ferenc Alapítvány esetében azonban ezt nem tette meg, ugyanakkor mégsem számolták fel.

Mindössze annyi történt, hogy Vas vármegye alispánjának felszólítására, szombathelyi példa nyomán, 1928. július 5-én a képviselőtestület elfogadott egy határozatot, amely szerint a kamatokat mindaddig a tőkéhez csatolják, amíg nem gyülik újra akkora összeg össze, amely a cél eléréséhez feltétlenül szükséges. Ezzel azt is elérték, hogy csak öt évente kelljen elszámolni a felügyeletet ellátó Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium felé.¹⁷

Az 1934-ben – talán utoljára – végrehajtott elszámolásból kitűnik, hogy bár számszerűleg jelentősen növekedett az összeg (takarékbetétben 2450 K, kötvényekben 3850 K, amiből koronajáradék-kötvény 3400 K, hadikölcsön 450 K) ez azonban a valóságban mindössze **49** azaz **negyvenkilenc** (pengőben számított) **fillért** tett ki. Így nem csoda, ha a későbbiek során érdemben már nem is foglalkoztak vele.¹⁸

Söptei Imre

¹⁶ VaML KFL Kőszeg Város Számvevőségének iratai. Alapok és alapítványok főkönyvei. 1908-1918.

¹⁷ VaML KFL Kőszeg Város Polgármesteri Hivatalának iratai. Közigazgatási iratok 1084/1935.

¹⁸ VaML KFL KFL Közíg. ir. Alapítványi számadások 1945/46.

A lap megjelenetését támogatta:

KŐSZEG VÁROS POLGÁRMESTERI HIVATALA
ANTIKVÁRIUM KŐSZEG (Városkapu u. 4.)

ISSN 1586-1023

Kiadó és szerkesztő:
Söptei Imre

Címlap és nyomdai előkészítés:
Németh József